

DEN FØRSTE ARKTISKE HVALFANGST

Af universitetslektor, kontorchef *P. P. Sveistrup*

Hvalfangsten har gennem århundreder spillet en meget betydningsfuld rolle for det grønlandske samfund. Dens første historie har været meget lidt kendt, fordi oplysningerne fra den tid ligger spredt i arkiverne i forskellige lande, og forholdsvis meget er i tidens løb gået til grunde. Det er derfor et meget stort arbejde at stykke de mange enkeltheder sammen til et helhedsbillede, og man må være dr. Sune Dalggaard taknemlig, fordi han med uhyre flid har givet os et dybtgående billede af den dansk-norske hvalfangst 1615–60. (C. E. Gads forlag 1962). For denne periode kan der næppe samles ret meget mere. Selv om afhandlingen således er meget grundig, læser man den med stor fornøjelse, fordi man bliver kendt, ikke alene med Kong Christian den Fjerdes daglige virke til det dansk-norske erhvervslivs bedste, men kommer til at se de gamle hvalfangertyper levende for sig.

Hvalfangsten stammede oprindelig fra baskerne, der langt tilbage i tiden havde udviklet en teknik, der var nødvendig for med datidens beskedne hjælpemidler at dræbe og udnytte de store dyr. Denne fangst foregik oprindelig i begrænset afstand fra kysterne, og det var først, da hollænderne omkring 1600 var inde i en voldsom økonomisk ekspansion, at der kom gang i hvalfangsten i de arktiske egne. Da Danmark-Norge på samme tid også var inde i en økonomisk vækst (om end langt fra så voldsom som hollændernes) med forholdsvis høje og stigende priser på de danske eksportprodukter, mente Christian den Fjerde, at der her var et område, der kunne udvikles til gavn for hans undersåtter og dermed også for staten.

En af årsagerne til kongens interesse for denne erhvervsgren var af politisk natur, idet kongen ønskede at vinde indflydelse rundt om det nordlige Atlanterhav, og herunder kom interessen for Grønland til at spille en betydelig rolle. Det var ganske vist et område, man kendte meget lidt til, og man havde også den opfattelse, at Spitzbergen hørte med hertil, og det gjaldt da om at forhindre, at hollænderne fik for stærk indflydelse i disse egne.

Betingelsen for udvikling for et nyt erhverv, som hvalfangsten måtte være, er, at der var behov for de produkter, der kunne fremstilles. Det var der, fordi behovet

for tran dengang var i stadig stigning. Trannen brugtes som hjælpestof ved klædefabrikation og lædergarvning, den var et hovedråstof ganske særlig ved sæbefabrikationen, og endelig havde den meget stor anvendelse som belysningsmiddel. På disse områder var behovet stigende, og der var derfor økonomisk basis for en voksende produktion.

Skulle en sådan omfattende opgave tages op, var det hertil nødvendigt at have den fornødne kapital og arbejdskraft. Det er kendt, at det danske samfund gennem lange tider har været kapitalfattigt, og de private erhvervsdrivende savnede i høj grad de nødvendige midler, hvorfor det var af betydning, at kongen kunne træde hjælpende til og gå i samarbejde med forskellige driftige købmænd. De mest initiativrige af disse var indvandrere, og i den her skildrede periode spillede brødrene Braem fra Hamborg en meget betydelig rolle. Endelig savnedes i høj grad specialister, der kendte det meget vanskelige fag, og man var derfor nødt til at hente baskere, der var kendt som Europas dygtigste hvalfangere.

Et meget betydningsfuldt led i denne udvikling var udviklingen af fangst direkte fra skibene (og de til disse knyttede både) og indretning af større faste baser i land til oparbejdning af fangstprodukterne. På disse pladser blev de store afskårne spækflager hakket i småstykker, hvorefter det blev udkogt til tran i store kobberkedler, anbragte i murede ovne. Efter at trannen var afkølet, blev den hældt på tønder, som de udsendte bødkere i mellemtiden havde rejst. Derefter måtte tønderne indlades, et arbejde, der under de primitive forhold uden kajplads og med simple lossegrejer utvivlsomt har været vanskeligt. Endvidere måtte bårderne behandles.

Når man erindrer, at der foruden dette arbejde skulle opføres og vedligeholdes bygninger, ligesom der skulle sørges for kostforplejning til de mange hårdt arbejdende folk, vil man forstå, at der har været en livlig virksomhed ved stationerne, og at tempoet kunne blive endog særdeles hårdt, når der pludselig indbragtes flere og større dyr.

Sådanne stationer måtte naturligvis være kostbare, og forfatteren anslår, at der ved den største station måske årligt anvendtes omkring 1.000 mand. Når man erindrer, at der ikke alene var danske stationer, men også f. eks. hollandske, forstår man, at det måtte være en vanskelig opgave for staten at hævde overhøjheden for de dansk-norske interesser. Hele denne fangstteknik måtte naturligvis medføre store faste omkostninger, der måtte tynde særlig hårdt i de år, hvor fangsten var begrænset.

Medens det dog i nogen grad var muligt at udvikle et delvis monopol for den fangst, der byggede på stationer i land, blev dette i mindre grad tilfældet, hvor fangsten kom til at foregå direkte fra skib. Det ansås efterhånden for uøkonomisk at lade de store skibe ligge uvirksomme ved stationerne, medens der arbejdedes fra

land, og man gik derfor allerede i den belyste periode over til at fange direkte fra skibe. Fangstbådene (slupperne) medbragtes ombord ophængt i bomme, så de hurtigt kunne søsættes og optage jagten, når man kom ind i et gunstigt område. De dræbte dyr fortojedes ved skibssiden, og spækket skrælledes af ved en særlig metode, idet dyrene drejedes rundt i vandet, efterhånden som spæklaget fjernedes. Når spækstykkerne var hejst ombord, hakkedes de på sædvanlig måde og blev derefter nedlagt i fadeværket for først senere at blive udkogt til tran.

Da statens finansielle hjælpemidler blev stærkt svækket efter Christian den Fjerdens deltagelse i trediveårskrigen, formindskedes den dansk-norske hvalfangst, og man havde meget betydelige vanskeligheder ved at konkurrere med hollænderne. Disse, der var langt de økonomisk stærkeste, fik udvirket et forbud imod at hjælpe danske redere med kapital, skibe og arbejdskraft. Markedet for trannen var for en stor del Vesteuropa, og det medførte særlige omkostninger for de danske virksomheder, og på den anden side mødte de danske eksportører særlige vanskeligheder; således er det efter forfatteren flere gange hændt, at det hollandske kompagni „så snart det havde fået at vide, at danskerne søgte at sælge tran, havde kastet et parti af sin egen på markedet og solgt den med tab for at trykke prisen for danskerne, hvorpå det antagelig selv havde købt sin tran tilbage. Hensigten var naturligvis at berøve konkurrenterne enhver mulighed for gevinst, så de med tiden blev nødt til at indstille deres fangst“ (s. 339). Dette kunne gøres, fordi trannen i det væsentlige søgtes solgt i efterårsmånederne, og de finansielt stærkere hollændere kunne lettere end danskerne regulere deres salg ved hjælp af en fordelagtig lagerpolitik og derved opnå højere priser og gunstigere økonomi.

Som nævnt sejrede hollænderne i det væsentlige, og forfatteren mener (s. 373), at en af årsagerne hertil var det hollandske samfunds og erhvervs struktur, dets langt større kredse af småkapitalister, dets tradition for kapitalens placering i fiskeri og handel, dets lave rentefod og differentierede virksomhedsorganisation. Endvidere nævnes det, at det var en svaghed ved dansk erhvervspolitik, at den manglede fasthed og konsekvens. Erhvervspolitikken havde først og fremmest statens umiddelbare interesse for øje, idet den skulle tjene til at underbygge statens økonomiske og militære styrke, og at hensyn til erhvervene altid måtte vige, når udenrigspolitiske hensyn gjorde det ønskeligt (s. 367). I modsætning hertil førte den hollandske stat en mere konsekvent politik i retning af at fremme erhvervenes interesser og at skabe gode muligheder for initiativ og vovemod.

Hele denne skildring er af meget betydelig almen interesse, fordi den viser samfundet i dets overgang fra et primitivt landbrug, væsentligt baseret på selvforsyning, til det moderne kapitalistiske samfund med omfattende arbejdsfordeling og en stadigt voksende handel.

For Grønlands vedkommende er fremstillingen yderligere af meget stor interesse, fordi den giver en letfattelig, men yderst solidt underbygget skildring af begyndelsen til et erhverv, der gennem århundreder har haft stor betydning for det grønlandske erhvervsliv. Endnu interessantere ville det have været, såfremt forfatteren havde fulgt sin beskrivelse op gennem det attende århundrede. I så fald ville Grønland være kommet langt mere direkte ind i billedet, og mange forhold, der nu kun kendes i brudstykker, ville blive klart belyst. Man må ganske særlig fra grønlandsinteresset side håbe, at denne skildring af hvalfangst må blive fortsat, og at man må få den klareste mulige besked om hvalfangsten i det attende århundrede og dennes store betydning for Grønland. Det er utvivlsomt, at der om denne periode findes meget fyldige oplysninger i arkiverne, og man må håbe, at dr. Dalgaard eller en anden historiker må være villig til at påtage sig det meget slidsomme arbejde at samle og videnskabeligt bearbejde det foreliggende materiale.